

OTÁZKY PRO HISTORIČKU
MILENU LENDEROVOU

LITERARNÍ NOVINY 24. 6. 38, 19. 9. 2013; původně VADRON 15 ŽIVOTA

Ta druhá – zrozená z Adamova žebra

Sých dvanáct publikací, kde je autorkou, spoluautorkou či editorkou, nazývá skromně a s humorem slohovými cvičeními nebo taky ručními pracemi. Přitom by se její pracovní kariéra dala nazvat přímo oslnivou. Ze semilského gymnázia a okresního archivu v Hradci Králové se po roce 1990 propracovala na univerzity v Pardubicích, Českých Budějovicích a ve francouzském Montpellieru, kde střídavě vyučovala. Ve Francii byla hostující profesorkou rovněž na Sorbonne I, Université Michel Montaigne v Bordeaux a jezdí tam dodnes na konference nebo také studovat v knihovnách či archivech. Náš rozhovor **Milena LENDEROVÁ** autorizovala ze své oblíbené londýnské „library“ Wellcome Institutu, kde prý mají největší kopce literatury k tématům, na kterých s kolegy pracují – aktuálně to jsou dějiny těla v 19. století.

Léta se zabýváte postavením ženy v dějinách, její sebereflexí i diskriminací. Která doba byla podle vás k ženě nejkrutější a proč?

To je docela zapeklitá otázka. Po celá staletí byla žena vlastně nesvéprávnou bytostí, zcela podřízenou muži. Ten jí musel žít, šatit, ubytovat... mohl jí bít, zabít nikoli, ale pokud se tak stalo a dokázal se obhájit, prošlo mu to. Ještě podle rakouského občanského zákoníku z roku 1811, který s drobnými obměnami platil až na práh první republiky, byla žena ve všem podřízena muži. Problém ale je, že to ženy po staletí – až na velmi malé výjimky – nijak úkorně nevnímaly. Tak to stálo v bibli, Eva, zrozená z Adamova žebra, byla ta druhá, horší, slabší. Teprve prosazení ženského vzdělání umožnilo, aby některé ženy i muže napadlo, že tento

způsob života nemusí být úplně v pořádku. Podařilo se jim o tom přesvědčit i další...

Myslím si, že nejkrutější k ženám byl reálný socialismus, a to navzdory sociálním jistotám. Ženám dal naoko iluzi rovnoprávnosti, přinutil je pracovat (práce nebyla svobodnou volbou, ale ekonomickou a sociální nutností – z jednoho platu se žít nedalo, navíc „rovnoprávná“ byla jen žena zaměstnaná). Práci v domácnosti, která po osmi hodinách v zaměstnání následovala, ztížil režim likvidační nebo alespoň radikálnímu zhoršením služeb, které byly za první republiky samozřejmostí. Nutil ženy veřejně se angažovat, i když se jim do toho vůbec nechtělo, a 8. března jim umožnil přihlížet bujarému veselí ozračných mužských spolupracovníků. Oslava MDŽ byla povinná, stejně jako účast v prvomá-

jovém průvodu. Dostupnost školek a jeslí byla jen slabou náplastí na nekonečné čekání ve frontách na banány, maso, dětské punčocháče, toaletní papír či – u části populace – o „knižních čtvrtcích“ na to málo knih, co stály za přečtení. Jsem pamětník a překvapuje mě, že dnes někomu takového povyražení chybí.

Která doba byla naopak ve vztahu k ženě nejosvícenější a v jakých souvislostech?

Asi meziválečné období, byť mělo k ideálu daleko, jak bylo zřejmé hlavně během ekonomických krizí. Ve vyspělých evropských státech, k nimž se tehdy ČSR řadila, došlo v postavení žen k významnému posunu. Zúročil se emancipační proces předcházejících desetiletí, navíc až do roku 1935 stál v čele Československé republiky prezident-feminista. Škoda, že ženským dějinám tohoto období není stále věnována přiměřená pozornost.

Jak vidíte doby, kdy žena coby femme fatale hýbala sice ne oficiálně, ale zákulisně, dějinami, mám na mysli třeba 18. st. s řadou slavných královských milenek, které často významně ovlivňovaly chod dějin?

Ono jich ale nebylo moc. O politickém vlivu Agnes Sorel (+1450) na Karla VII. i Madame Pompadour na Ludvíka XV. vedou historici spory, u druhé z jmenovaných je nepopiratelný její přínos coby mecenášky. Něco jiného byly ženy panovnice, které v 18. století žily a vládly – Kateřina II. či Marie Terezie. Ty skutečně do historie vyoraly trvalou brázdou.

Pokračování na straně II

Dagmar SEDLICKÁ

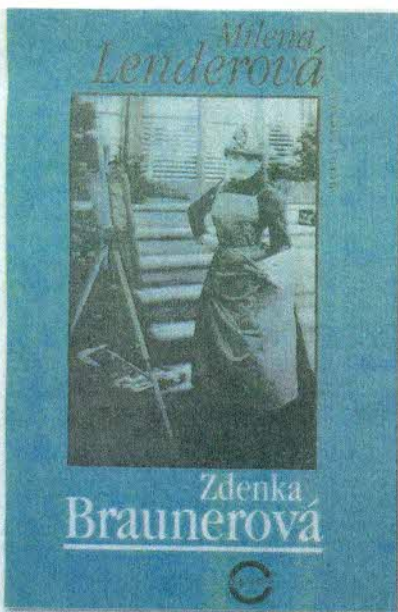
Nejnovější kniha Mileny Lenderové *Dcera národa? Tři životy Zdeňky Havlíčkové* vyjde letos na podzim (Paseka).

Prof. PhDr. Milena LENDEROVÁ, CSc.,

je česká historička zabývající se kulturními dějinami, především gender history, dějinami každodennosti a česko-francouzskými kulturními vztahy. Historii a francouzštinu vystudovala na FU UK v Praze. Působila na univerzitách v Českých Budějovicích a v Pardubicích (v letech 2001 až 2006 děkanka Fakulty filozofické Univerzity Pardubice), kde působí dodnes. V roce 2001 byla jmenována profesorkou v oboru české dějiny. Zároveň je hostující profesorkou na několika francouzských univerzitách a držitelkou Řádu Akademických palem uděleným Francouzským velvyslanectvím v Praze za zásluhy o šíření francouzského jazyka, vědy a kultury. Na svou domovskou univerzitu v Pardubicích nedá dopustit i proto,

že se jí tu podařilo v magisterském studijním programu Kulturní dějiny zavést modul Gender history, což by se jí prý asi jinde nepodařilo. Z 12 úspěšných publikací Mileny Lenderové upozorňujeme zejména na knihu *K hříchu i k modlibě (výroční cena nakladatelství MF)*, Zdenka Braunerová (MF), *Tragický bal, život a smrt Pavliny ze Schwarzenbergu (Paseka)* a na chystanou knihu *Dcera národa? Tři životy Zdeňky Havlíčkové (Paseka)*.

Dokomentuji ze strany 1

Jak to bylo v Čechách? Máme tu laskavější dějiny postavení žen než tomu bylo jinde nebo naopak?

Myslím, že českým specifickým (respektive obecně specifickým v případě národů, které v době národní emancipace neměly vlastní státnost) je ocenění role ženy jako vychovatelky budoucí národní uvědomělé generace. Od 40. let 19. století se probudil Český společenství a kulturně angažují a jejich muži a partneri je v tom podporují, nebo se tak aspoň navenek tváří. Relativně brzy tu vznikají struktury moderního dívčího vzdělání, ať se jedná o pokus o dívčí školu Bohuslavy Rajské, Honoraty Zapové, dívčí Budče, o vyšší dívčí školy, o dívčí pedagogium a konečně v roce 1890 i dívčí gymnázium Minerva. Na druhou stranu trvalo dlouho, než mohly dívky studovat na lékařské fakultě Karlovy univerzity – nejvic se tomu bránili hlavně lékaři.

Když u nás narazíme na téma historie emancipace, vybaví se skoro každému jméno Boženy Němcové jako jedné z prvňáček, které se nebály být svobodně duchem i tělem. Dnes existují v podstatě dvě obrazy Boženy Němcové – čtenářský a ten druhý neoficiální obraz. Jen se na její osobnost díváte vy, coby historička a žena? Lze vůbec v učebnicích podat pravdivou podobu?

V učebnicích jde nutně o stylizaci, která odpovídá nejen dobové společenské povtažce, preferencím, ale i věku cílové skupiny, tedy dětí. Myslím, že Němcové docela ublížilo, že po desetiletí byla Babička povinnou četbou, z které se zkoušelo. Na druhou stranu – mohou pubertální školáci skutečně pochopit mnohorozměrnost spisovatelčina života, cílenost její tvorby, její nešťastné manželství, bohatost její korespondence i vztahů s muži? Myslím, že teprve dospělý člověk dokáže Němcovou, která byla v českém prostředí skutečnou výjimkou, pochopit a ocenit.

Boženu Němcovou znají všichni, velkých a zajímavých žen ale bylo v české historii víc a vy o nich ráda píšete. Které jsou vám nejbližší a čím? Je něco, co je spojovalo?

Už asi dvě desetiletí mám slabost pro malířku Zdenku Braunerovou. Byla jednou z prvních českých malířek, které si začaly na živobytí vydělávat výhradně výtvarnou tvorbou – na rozdíl od svých předchůdkyň nikoho neučila. Měla cit pro knižní grafiku. Stejně jako Němcová přesahuje český „dvoreček“ – žila dlouho ve Francii a francouzská kultura a životní styl jí hodně ovlivnily. Má knížka o ní vyšla roku 2002 a už deset let bych si přála sednout a napsat to lépe a hlavně rozsáh-

leji. Ve francouzských archívech jsem našla řadu nově objevených věcí, teď jen najít čas.

V 19. a prvních desetiletích 20. století bychom našli asi více žen, které by stály za sepsání biografie. A nemusí to být zrovna umělkyně či ženy veřejně se angažující. Důležité je, aby po nich zůstaly nějaké prameny – to je třeba případ „dcery národa“, nešťastné Zdeňky Havlíčkové. A ještě zajímavější než její vlastní život – zemřela ostatně ve 24 letech – je její „druhý život“ – jak se změnil její obraz v průběhu zhruba jednoho století, od provinivší se dcery rekovněho Havlíčka až k oběti přehnaných národních ambicí! Životopis Havlíčkové by měl s názvem Dcera národa? Tři životy Zdeňky Havlíčkové vyjít do konce roku v Pasece. Moderní životopis by si zasloužila i třeba Sofie Podlipská nebo Růžena Jesenská. A jistě i další.

Jak se díváte z pohledu historičky na novodobý feminismus? Ten téma emancipace ženy občas dovádí ad absurdum. Které jeho směry jsou vám nejbližší a proč?

Pokud připomenu základní teze feminizmu (stejný přístup k vzdělání, společné formy péče o děti, právní a finanční nezávislost žen, stejné mzdy za stejnou práci, kontracepce a možnosti interrupce, ukončení diskriminace lesbiček, ochrana všech žen před jakoukoli formou násilí, přeformování všech zákonů, restrukturalizace všech institucí, které umožňují mužskou dominanci), pak nelze než souhlasit. Nicméně feminismus je hnutí a jako takové vychází z určité ideologie. Mohlo jim být osvícenství, liberalismus... Variabilita současného feminizmu odpovídá postmoderně. Je mi jasné, že ideologie musí být seriózní, ale pokud se něco bere příliš vážně, bez špetky smyslu pro humor, ztrácí to na účinnosti. Nemusím radikální anglosaský feminizmu, akcentující sociální a sexuální násilí (někdy obojí splyvá v jedno). Vadí mi onen „viktimizující“ přístup, kdy je žena vnímána jako oběť mužské dominance. Tímto neustálým zdůrazňováním utlačování ženy ztrácí feminizismus kredit u generace mladých sebevědomých a nezávislých žen, která to tak nevnímá.

Český feminizmus měl mimořádně těžké výchozí pozice: na počátku 90. let bylo slovo feministka nadávkou, feminizmus málem úchylkou.

Ráda naopak čtu práce Elisabeth Badinter, dámy, která brilantně vyvrátila posvátnou pravdu o biologické podmíněnosti a věčné existenci mateřské lásky, mýtus mateřského instinktu, a vzbudila tak nevoli, mimo jiné u historiků... Podrobila radikální feminizmu kritice. Učinila tak stejně jako ve všech předcházejících pracích: na základě podložených skutečností, s karteziánskou jasností, s francouzským espreitem. Některé její práce vyšly i v češtině.

Co český feminizmus?

Měl mimořádně těžké výchozí pozice: na počátku 90. let bylo slovo feministka nadávkou, feminizmus málem úchylkou. Klobouk dolů před tím, co dokázaly Jiřina Šiklová, Hana Havelková, Eva Hauserová a další a další.

Zabýváte se i dějinami prostituce. Překvapilo vás něco nebo zaskočilo při bádání na toto téma? A dá se podle vás v historii prostituce pojmovat i jako jedna z forem snahy žen po emancipaci?

Dějiny prostituce bych se už raději nezabývala, ale občas se toto smutné téma ke mně vrací. Knížkou Chytila patrola jsem chtěla reagovat na výtku, kterou vyvolala moje první knížka v roce 1999: že jsem se omezila jen na ženy středních vrstev. Což je pravda, ty mé dodnes zajímají nejvíc. Ale abych vyhověla poptávce, pokusila jsem se o jakousi kolektivní biografii většinou bezjmenných prodávček žen. Bylo to sice zajímavé, ale docela smutné téma. O to smutnější, že téma prodávček žen dodnes vnímá část veřejnosti jako téma nanejvýš zábavné...

Je síce pravda, že prostituce byla jedno z prvních ženských povolání, vykonávaných – chceme-li – mimo vlastní dům. Ale za výraz emancipace bych to rozhodně nepovažovala, nejen proto, že toto povolání nevyžadovalo vlastní žádnou kvalifikaci. Rozhodně to nebyla cesta k ekonomické či sociální nezávislosti.

Postava prostitutky byla v životech mužů – zvláště ve vašem oblíbeném 19. a 20. století – dosti významná. Mimo jiné rozdělávala sex na manželský, určený hlavně k plazení dětí, a ten druhý v bodelech. I sexuální výchova chlapců byla v tomto duchu jiná než u dívek, které měly povolen jen sex jeden. Nepřetrávají zbytky takového postoje ještě dodnes?

Myslím, že ne. Máte pravdu, že se ještě v letech první republiky očekávalo, že dívka ze středních či dolních středních vrstev vstoupí do manželství jako virgo intacta, zatímco muž už měl mít nějaké sexuální zkušenosti. Mezi továrními dělnictvem tento požadavek tak nálehavý nebyl, takže mladý muž hledal poučení u fabriček, služek, případně u vdaných žen, nejvic ale u prostitutek. Prostitutky navštěvovali muži všech stavů a každého věku. Také si musíme uvědomit, že během 19. století se věk sňatku zvyšoval, takže vzdálenost mezi fyzickou dospělostí a manželstvím byla stále větší.

Paní Alena Wagnerová objevila korespondenci Johanne Nádherného, bratra Sidonie, s prostitutkami, a spolu s jeho životopisem jí připravila knižku vydání. Dopisy pocházejí ze začátku 20. století. Knižka vyjde brzy v Argu a z dochovaného materiálu (baron chodil za prostitutkami od svých šestnácti let) je tato tenze mezi sexuální potřebou a sociálním omezením možnosti jejího uspokojení zřejmá.

V současné době jsou sexuální zkušenosti mladých žen a mužů před sňatkem – pokud je tento vůbec uzavřen – zhruba stejné.

V historii se občas dávalo přednost sňatkům z rozumu před těmi z lásky a prý držely déle než ty dnešní. Jak to vidíte vy?

Ještě před první světovou válkou hledala žena nejen ekonomické zajištění, ale i svou realizaci v manželství. Odtud sňatky z rozumu: muž přinášel do manželství schopnost ekonomicky zajistit rodinu, zastupovat ji navenek, žena své hospodyňské „know how“, plodnost a věno. Dokonce ženy, které před svatbou získaly kvalifikaci, pověstily profesi na hřebek, pokud našly manžela – je to vidět na osudech celé řady prvňáčků učitelů či úředníků. První světová válka byla z tohoto pohledu závažným přelomem, i když samostatná profese ženy nebyla ještě daleko samozřejmá. Je tedy zřejmé, že o rozvodu, byť byl právně možný, ženy uvažovaly velmi opatrně.

Ale dokáže-li si žena na sebe a své děti vydělat (či zajistit dostatečnou výši alimentů), může opustit muže, jehož jednání se jí příčí. To je svoboda, jakou

předchozí generace prakticky neznaly. Dnes je rozvod poměrně snadnou záležitostí. Manželství se uzavírají ve jménu lásky a ve jménu další lásky se opět ruší. A znovu... Ale myslím, že v této paradoxní situaci nehraje roli jen fakt ženského vědění – vždý se do rozvodu pouští ženy i s vědomím, že samy dítě – či děti – neuživí. Příčin vysoké rozvodovosti je celá řada – je to otázka spíš pro sociologa či psychologa. Zda řešitelná, to je otázka. Sňatky z rozumu, ve smyslu sňatku ženy ekonomicky závislé na manželovi, se vrátit nemohou; zdá se, že společně spějí k nějakému novému pojetí partnerství a rodičovství. Těžko říci, zda bude pro někoho přínosem.

Téma sexu je v dějinách emancipace vůbec důležité. Kdy došlo k přelomu v nahlížení na sexuální svobodu žen?

Jednoznačně to umožnila až dokonalá a bezpečná antikoncepce, ženy získaly moc nad svým vlastním tělem, což vedlo k definitivnímu konci patriarchy. Heslo „Staneš se otcem, jen když budu chřít a až budu chřít já,“ skončovalo s tradičním obrazem podrízené ženy.

Sex je součástí každodennosti, která je hlavním tématem vašich historických knih. Co tam ještě patří a líší se dobový pohled na každodennost od dnešního?

Dějiny sexualitu tvoří jen malý výsek dějin každodennosti, jejichž předmět zkoumání je poněkud složitější a hlavně obtížně ohraničitelný. Každodennost je tvořena rutinními aktivitami, jako je jídlo, pití, oblékání, spánek, hygiena, obstarávání věcí, cestování, setkávání s přáteli, péče o děti... Systém bychom zde jen těžko hledali: tyto činnosti se lišily v závislosti na krajích a zemích, na společenských vrstvách, na produktech, které nabízelá příroda, na ročním období, klimatu, řemeslech, na lidskému tělu i pohlaví. Řečeno slovy Fernanda Braudela: „Každodenní život se skládá z maličkostí, kterých si v prostoru a čase jen sotva povšimneme. Tyto maličkosti o společnosti vše prozrazují. Způsob, jakým v jednotlivých společenských vrstvách lidé jedí, oblékají se či bydlí, není vůbec lhostejný.“

Jak se jako historička díváte na současné postavení ženy – kam dospěla?

Nestěžuji si. Virginia Woolfová by ze mne měla radost: mám vlastní pokoj a vlastní příjem.

